

K O M M E N T A R

af Jens Tonboe

Balanceproblemer?

Kommentarer til rapporten fra Familie- og Arbejdslivskommissionen

Der er således sammenhæng mellem balanceproblemer på den ene side og omfanget af stress og sygefravær på den anden side. De, der oplever balanceproblemer, har knap syv gange så stor sandsynlighed som andre for også at føle sig stressede. ...

Kommissionens analyse af danskernes balance mellem familie- og arbejdslivet viser, at det først og fremmest er børnefamilierne, som har problemer. Blandt børnefamilierne er det ikke mindst par med børn under syv år samt de enlige forsørgere, som kan have svært ved at få enderne til at nå sammen (Chance for Balance:7-8).

Det er ikke mere end seks år siden, at hovedproblemet i dette land angiveligt var, at danskerne arbejdede alt for lidt. Arbejdstiden var faldet for meget, ferierne vokset, og for mange var på passiv forsørgelse. Analysen blev fremsat af den nytiltrådte VK-regering, bl.a. i rapporten "Vækst med vilje" (2002). Dette til trods for at danskerne allerede dengang formodentlig var det folk i Europa, der samlet set lagde flest timer på arbejdsmarkedet i forhold til sin størrelse, og til trods for, at arbejdsindsatsen allerede i nogle år havde været pænt stigende – og i øvrigt fortsatte med at stige ufortrødent – både den samlede indsats pga. stigende beskæftigelse og den individuelle pga. stigende arbejdstid for de beskæftigede – dagligt, ugentligt og årligt, som dokumenteret af SFI's tidsstudier (Bonke 2002) og Danmarks Statistik (2006). Ikke desto min-

dre skulle altså stadig flere i arbejde, og de beskæftigede skulle arbejde mere. Målet var, som beskæftigelsesministeren sagde, et liv i selvforsørgelse for alle, ellers ingen velfærd. Noget for noget. Velfærden var truet af befolkningens aldring. Hvem skulle, og kunne, fremover finansiere pensionerne og sundhedsomkostningerne for det relativt stigende antal ældre og meget gamle ved siden af alt det andet? Derfor skulle fjumreårene og jordomrejserne væk, uddannelsestiden ned, de syge og de handicappede, og ikke mindst indvandrerne, i gang, og pensionsalderen op. Og alle i job skal give den en ekstra tand. (For indvandring skal vi som bekendt (?) helst ikke have mere af). I dag, i 2007, formuleres problemet på den måde, at vi angiveligt ikke har arbejdskraft nok, trods stadig ca. 4% arbejdsløshed i gennemsnit, nogle steder højere. Parolen er dog fortsat den samme: Vi taber alt for mange penge og for meget velfærd af den grund: Vi må og skal derfor arbejde mere.

I en tid, hvor den megen diskussion om stress og hensynet til børnefamilierne, som det fremgår af den nys udkomne rapport *Chance for Balance* fra regeringens kommission for Familie- og Arbejdsliv og dens hele 31 forslag, kunne få det til at se ud som om, der nu fra centralt hold sendes modsatrettede signaler, eller i hvert fald manes til eftertanke, er det værd at holde sig for øje, at politikken som refereret ovenfor stadig er gældende og dominerende og alt i alt må siges at være ganske succesrig. Det kan ikke mindst de "match-gruppe 4 og 5 klassificerede", starthjælpsmodtagerne, og de, der nu rammes af 300-timers-reglen om fratagelse og reduktion af kontanthjælp, samt alle de, der disciplineres af diverse uddannelseseffektiviseringer, tale med om – og så beskæftigelses- og arbejdstidsstatistikken, naturligvis. Senest også de offentligt ansatte, der ifølge finansministeren kan klare både generationsfornyelsen og kvalitetsreformen med bare 20 minutter ekstra om dagen – og en højere pensionsalder. Det er ikke danskernes arbejdsorientering og arbejdsindsats som helhed, der er blevet sat til undersøgelse og debat i denne kommission, kun disse tings "utilsigtede" konsekvenser for en begrænset del af arbejdsstyrken, primært børnefamiliernes beskæftigede voksne. Det fremgår bl.a. af kommissionens kommissorium, hvor det, efter at hovedansvaret for et velfungerende liv er placeret hos den enkelte og i familien, med næsten rørende tydelighed hedder, at:

For at sikre et velfungerende og produktivt samfund med velfungerende borgere er det afgørende, at vi også tager højde for det liv, der leves udenfor arbejdet (p. 110).

Prioriteringen er klar. Arbejds- eller konkurrencesamfundet kommer først, og det er i og omkring børnefamilierne, hvor problemerne med at få arbejdsliv og "andet liv" til at hænge sammen angiveligt er størst, at vejen til mere, og mere effektivt, arbejde for alle og for hele samfundet skal findes – af de enkelte

“balanceramte“ med bistand fra arbejdsgiverne, arbejdsmarkedets parter og staten.

Kommissionen følger da – stort set – også denne opfattelse af “virkeligheden“. “Balanceproblemerne“ identificeres ret hurtigt til at være (særligt) koncentreret i børnefamilierne, og det er herom hovedparten af analyserne, vurderingerne og forslagene drejer sig. Det er samtidig også en forholdsvis taknemmelig og meget sympatisk opgave. Hvem vil ikke gerne hjælpe de overbelastede børnefamilier, særligt hvis man samtidig indirekte kan hjælpe børnene? I den forbindelse anføres det også, at danskernes hovedproblem på langt sigt er, at vi får for få børn – på grund af det meget arbejde i de pressede familier – (men der er vel også andre grunde?) – og bl.a. af den grund oplever relativt flere ældre med de forsørgelsesproblemer, det giver. Problemet er altså ikke længere blot aldringen i sig selv. Om denne analyse, som repræsenterer et stort erkendelsesmæssigt fremskridt i forhold til, hvad regeringen og andre kommissioner, herunder Velfærdskommissionen, hidtil har præsteret, også strækker sig ind i regeringen, vil tiden vise. Om den også rækker til en grundlæggende løsning af problemerne er ligeledes uvist. Jeg tvivler – jf. nedenfor. Jeg tror faktisk ikke det er børnene i sig selv, men måske nok børnene som fremtidig arbejdskraft og – ikke mindst – deres forældre, der jo har vist sig at være den mest arbejdssomme arbejdskraft, vi har på det danske arbejdsmarked, der påkalder sig regeringens (og kommissionens?) interesse, når det kommer til stykket.

Først mere konkret til kommissionens mange forslag. Efter en analyse af problemerne ud fra andres og egne undersøgelser ordnes diskussionen og forslagene i 5 kapitler, inden der kastes et forsigtigt blik ud i fremtiden. De fem kapitler er: “Balance i børnehøjde“, “Familievenlige arbejdspladser“, “Frihed til familielivet“, “Fleksibel service“ og “Balance hele livet“.

Kapitlet om “Balance i børnehøjde“ koncentrerer sig om de angiveligt få gange børn og deres forældre ikke trives: I forbindelse med børnenes sygdom eller specielle behov. Børnenes hyppige oplevelse af stressede forældre og forældrenes hyppige usikkerhed og dårlige samvittighed over for børnene derhjemme overlades stort set til forældrene selv, mens forslagene, der vedrører egentlig sygdom og sundhed, rettes til lovgiverne, arbejdsmarkedets parter og daginstitutionerne/kommunerne: Pasning på barnets første sygedag bør lovfæstes for alle, og der bør aftales frihed med løn for de efterfølgende dage – også for andre end forældrene. Pædagogerne må have bedre tid til børnene, bl.a. til at forebygge sygdom, og tilskud til bedre mad – fra forældrene. Og så skal alle småbørnsforældre have ret til mindst to ugers samlet ferie, sammen med børnene, hvert år (det sidste er næppe noget, der bringer ret meget nyt for ret mange!).

Allerede her bliver den generelle linie, og det generelle problem, ved kommissionen og dens forslag tydelig: Hver især og ud fra en umiddelbar betragtning er forslagene både fornuftige og sympatiske, men tilsammen og i en større

kontekst ser det anderledes ud. Det, som jeg vil kalde "Langelandsbro-syndromet", er desværre meget tydeligt: Da Langelandsbroen blev bygget i 1962, var det den almindelige opfattelse, at dette var en hjælp til Langeland. Nu skulle der skabes en bedre balance mellem ø-samfundet og resten af landet i den forstand, at de hidtidige ø-begrænsninger skulle afhjælpes og en positiv udvikling sættes i gang. Men resultatet blev det modsatte – kan vi se i dag i bagklogskabens lys. Vist kunne man nu nemmere komme til gymnasiet og hospitalet og anden overordnet service på Fyn, og vist kunne turisterne nemmere og hurtigere komme til Langeland, men sådanne fordele blev hurtigt opvejet af, at først slagteriet, så mejeriet og en række andelsvirksomheder og siden andre virksomheder blev lukket som urentable nu, da "stordrift" var blevet et alternativ. Folk fra Langeland fik arbejde i Svendborg og Odense, men købte også ind der. Få tog den anden vej. Butikkerne lukkede på stribe osv. Markedet satte sig igennem. Den samlede økonomiske rationalitet blev øget, men den økonomiske og kulturelle effekt på Langeland blev negativ på længere sigt. Den stærkere kraft vinder og koloniserer altid den svagere.

Sådan også med kommissionens forslag. Arbejdet er umiskendeligt den stærkere kraft i dag i forhold til familielivet. De foreslåede løsninger af de umiddelbare problemer fremmer på langt sigt arbejdet frem for familielivet. Resultatet af bedre (regler for) pasning bliver i sidste ende mere arbejde, flere på arbejde og i længere tid, måske flere bedre passede børn og mindre dårlig samvittighed, men samtidig, med logisk nødvendighed: mindre samlet familieliv. Det er, med få undtagelser, endnu tydeligere, når vi ser på de øvrige områder og forslag.

"Familievenlige arbejdspladser" – en vision om "at fremtidens arbejdspladser tilbyder arbejdsvilkår, der gør det muligt for alle medarbejdere at få en god balance mellem familielivet og arbejdslivet", munder bl.a. ud i: bedre ledelseskompentence til at håndtere balancen, udvise rummelighed og bakke medarbejderne op samt størst mulig fleksibilitet og hjælp til den enkelte medarbejder til at håndtere denne. Tillidsrepræsentanterne skal involveres i dette, og balanceproblemerne bør gøres til en lovpligtig del af indsatsen for et bedre arbejdsmiljø, evt. belønnet med en "balancepris". Intet om *mindre* arbejde, tværtimod bruges det modsatte som salgsargument: "desto større er arbejdsglæden, og desto mere yder medarbejderne (Csonka 2000)" (Chance for Balance: 60). Opfordringerne til arbejdsgiverne er meget generelle og vage, og værdien af kravene til "lovgiverne" er naturligvis afhængige af dette. I bedste fald får vi virksomheder som den, "Amerco", Arlie Hochschild (2003) beskrev i sin bog *The Time Bind*, som netop var udvalgt, fordi den var prisbelønnet for sin balanceindsats. Og hvor det netop viste sig, at den af virksomheden selv meget roste fleksibilitet af medarbejderne blev udnyttet til at yde *mere*, ikke mindre arbejde, på bekostning af familielivet. Det stemmer også overens med svenske undersøgelser af fleksibilitet, bl.a. af Grönlund (2004), som viser, at fleksibilitet i højere grad gives som belønning til de medarbejdere, der har vist

sig fleksible i forhold til arbejdspladsens krav, herunder om periodisk overarbejde, frem for som en imødekommelse af de, der har det største forsørgeransvar.

Så kapitlet om "Frihed til familielivet" da? – det er her, betragtningerne om børnetallet kommer ind som et ønske om "bedre rammer for, at folk kan få det antal børn, de ønsker sig, på det tidspunkt, de ønsker sig dem" (s. 70). Bortset fra et enkelt, så sigter ingen af de syv øvrige forslag mod en reduktion af arbejdet, og dette ene forslag har sjo nok intet direkte med børn at gøre. Det går derimod på, at lønmodtagerne skal kunne tage fri med løn i forbindelse med alvorlig sygdom hos deres *forældre*, og selvfølgelig kan dét da være en hjælp til "sandwichgenerationens" midlertidige problemer. Resten – udvidet hjemmeservice til børnefamilier (som allerede er skudt ned af regeringen), større beskæftigelsesfradrag til enlige forsørgere, reservebedsteforældreordning, mere barselsorlovsandel til mænd (her er dog i det mindste et *ligestillingsperspektiv*), barselsudligningsordning til selvstændige samt generel mere information om "balance" – er enten neutrale eller arbejdskraftfrigørende foranstaltninger.

Helt åbenlyst bliver den generelle tendens i kapitlet om "Fleksibel service", som rettes mod kommunerne, primært daginstitutionerne: Afskaffelse af lukkedage på hverdage, pasning i skæve arbejdstider, søskendehensyn og fleksible åbningstider i offentlig og privat service i øvrigt. Dertil kommer "balancehensyn" i trafikplanlægningen og – (individualiseret) stressrådgivning og -behandling. Hver især igen umiddelbart "fornuftige" og sympatiske forslag – for den arbejdsgiver og arbejdstager, der ønsker mere arbejde og gerne tager stress som en eventuel omkostning.

Mere perspektiv – for børnefamilierne og børnene – ligger der umiddelbart i afsnittet om "Balance hele livet" med forslagene om at kunne spare tid op i nogle perioder, som så kan afholdes som fritid i andre, enten på kort eller mellemlangt sigt som en "flekskonto" eller i et livsperspektiv. Det er vel underforstået (?), for ellers giver det ikke så meget mening for de omkostningstunge børnefamilier, at lønnen forbliver konstant? Men vil omvendt en afkobling af den umiddelbare forbindelse mellem indsats og belønning kunne fungere for andre? Dertil kommer bedre betingelser for at skifte mellem fuldtid og deltid. Det første med flekskontoen er muligvis en udvidelse af den fleksibilitet, mange allerede har, muligvis ikke. Livstimebanken er mere omfattende men kræver også en mere omfattende administration og kontrol. Alene derfor er den nok ikke sandsynlig herhjemme, selvom de hollandske og belgiske erfaringer peger på, at det er muligt, dog næppe uden lovgivning på "forhandlingsområdet". Og det er vi jo ikke så glade for her i landet. Dertil kommer, at netop de unge, som evt. kan spare tid op, arbejder meget, fordi de vil gøre karriere, og netop af den grund ikke ville drømme om at gå ned i tid foreløbigt. Jeg tror også, man skal lede længe efter den danske arbejdsgiver, der vil investere "undertid" i en yngre medarbejder, som evt. forsvinder, inden "lånet" skal

betales tilbage. Ordningen ville snarere blive brugt af midaldrende med børnene fra hånden til at sikre sig en tidligere eller blidere tilbagetrækning uden at involvere efterløn eller pension. Og det er tilsyneladende slet ikke hensigten, tværtimod. Selvvalgte skift mellem fuldtid og deltid, som har vist sig vanskeligt mange steder, senest i trepartsforhandlingerne om den såkaldte "kvalitetsreform", er muligvis en vej frem – for dem, der ikke har behov for både flere penge og mere tid til sig selv og familien. Nærmest går det formodentlig at gå fra deltid til fuldtid, som en engangsforanstaltning, hvis ikke det da indebærer tvungen nedskalering af andre, men jeg kender flere, som har forsøgt sig med deltid, og som blot oplevede lønnedgang uden tidsreduktion. Det er de så holdt op med, og det motiverer næppe mange andre. Igen er der med forslagene i dette kapitel heller ikke her tale om *mindre* arbejde, men snarere om incitament til en fortsat stor og evt. større indsats.

Summa summarum: Der kommer mere arbejde, ikke mindre, ud af disse forslag. For arbejdsmarkedet som helhed, men også for børnefamilierne. Dermed modsiger man også sin egen analyse om sammenhængen mellem arbejde, stress og børnetal. Stress kan muligvis afhjælpes midlertidigt for den enkelte ved individuel behandling, men ikke for samfundet som helhed, hvis problemet er for meget arbejde i "systemet" i det hele taget. Af samme grund kan problemet heller ikke behandles ved kun at tage en enkelt gruppe, i dette tilfælde børnefamilierne, ud til særlig omsorg. Det er med arbejde og med stress som med "stau" på motorvejen: Det er et simpelt overbelastningsfænomen, tilsyneladende uden konkret påviselig enkeltårsag. "Flaskehalse" og "reparationsarbejder" kan naturligvis undgås eller i hvert fald minimeres de mest belastede steder og tider, men der vindes ikke meget ved bedre information og "opdragelse" af de enkelte "trafikanter". Løsninger opnås kun ved at tage "omveje" (altså at gå uden for det ordinære arbejdsmarked), ved kapacitetsudvidelser (større arbejdsstyrke og flere arbejdspladser) og da erfaringsmæssigt kun midlertidigt, fordi flere og større veje altid skaber mere "trafik" – eller, som det mest sikre: ved at begrænse trafikken/arbejdet med restriktioner. Og det er, som det fremgår, just ikke det, der ligger i disse kort.

Så længe vi har en uheldig alliance mellem en regering, som råber på mere arbejde og med alle midler, inklusiv denne kommission, arbejder for dette, og en arbejdsbefolkning, der nok siger, de gerne vil arbejde mindre af hensyn til sig selv og børnene, men i praksis i den grad vælger at gøre det modsatte af hensyn til økonomien og karrieren – altså sig selv, og for hvem stress kun er noget, der rammer de andre, fordi "arbejde" er "meningen med livet" og "identitetens indhold", så kommer vi ingen vegne.

For to år siden udkom en anden rapport inden for samme generelle problemkreds, med reelt næsten samme titel og strukturering, med et vist overlap i kredsen af baggrundsmateriale, bidragsydere, begreber og formuleringer, med ganske vist kun 10 men til gengæld mere generelle forslag til arbejdstagere, arbejdsmarkedets parter og politikere i stat og kommuner, nemlig Teknolog-

rådets (2005) *Balance mellem arbejdsliv og andet liv*. Her deltog jeg selv som medlem i arbejdsgruppen og ved to større konferencer på Christiansborg samt ved en paneldebat i forbindelse med præsentationen af et teaterstykke på Det Kongelige Teater, der udsprang af dette og af Arlie Hochschilds arbejde (arbejdigfri.com). Til denne rapport er der ingen eksplicit reference i kommissionens rapport, men de, der søger en bredere, mere analytisk og problematiserende tilgang til dette emne med af og til også "ubekvemme" forslag, som ikke går ud på at øge arbejdets omfang, men tværtimod sætter spørgsmålstegn ved bæredygtigheden af det niveau, og den karakter, det efterhånden har fået, ikke mindst i den offentlige sektor, som ellers burde og kunne gå foran, kan med fordel læse Teknologirådets rapport som et supplement til kommissionens.

Jens Tonboe

E-mail: tonboe@socsci.aau.dk

Litteratur

Bonke, Jens 2002: *Tid og velfærd*. Rapport 02:26. København: Socialforskningsinstituttet.

Danmarks Statistik 2006: *Nyt nr. 364*. Arbejdstidsregnskabet (år) 2005.

Familie- og Arbejdslivskommissionen 2007: *Chance for balance. Et fælles ansvar*. København.

Grönlund, Anne 2004: "Fleksibel arbejdstid – en vej til ligestilling?" I Michael Hviid Jacobsen og Jens Tonboe (red.): *Arbejdssamfundet*, s. 310-324. København: Hans Reitzels Forlag: 310-324.

Hochschild, Arlie 2003[1997]: *Tidsfælden*. København: Munksgaard.

Regeringen 2002: *Vækst med vilje*. København: Schultz Information.

Teknologirådet 2005: *Balance mellem arbejdsliv og andet liv*. København: Teknologirådet.